

भनवीन शैक्षणिक धोरण २०२० : भारतासाठी एक दिशा

डॉ. एम. टी. मुसांडे

जवाहर कला, विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालय,
अणदूर, ता. तुळजापूर, जि. उस्मानाबाद

गोषवारा :-

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० (NEP २०२०) हे शिक्षण व्यवस्थेत सुधारणा करण्यासाठी आणि नवीन भारताचा नकाशा तयार करण्यासाठी तयार करण्यात आले आहे. २९ जुलै २०२० रोजी भारतीय मंत्रिमंडळाने याला मान्यता दिली. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण- २०२० ला चित्तवेधक करण्याचा आणि २१ व्याशतकातील आव्हानांना तोंड देण्यासाठी संपूर्ण परिवर्तन शिक्षण प्रणालीकडे भारत २.० व्हिजनचा अभ्यास करण्याचा पहिला प्रयत्न आहे. हा अभ्यास द्वितीयक साधने आणि निसर्गातील अन्वेषणावर आधारित आहे. निष्कर्ष विद्यमान साहित्याच्या पद्धतशीर पुनरावलोकनावर आधारित आहेत. असे आढळून आले की राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण - २०२० च्या मुख्य उद्दिष्टांपैकी एक म्हणजे २०३० पर्यंत प्राथमिक शाळा, व्यावसायिक आणि उच्च शिक्षण यासारख्या सर्व शैक्षणिक संस्थांमध्ये विद्यार्थ्यांची नोंदणी वाढवणे हे आहे. ते साध्य करण्यासाठी त्यांनी विद्यमान शिक्षण आणि प्रशासन प्रणालींमध्ये प्रगतीशील सुधारणा सुचवल्या आहेत. हा अभ्यास धोरण दस्तऐवजाचा प्राथमिक आढावा आहे आणि राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण च्या अंमलबजावणीनंतर त्याच्या प्रभावाचा अभ्यास करण्यासाठी प्रायोगिक सामग्रीसह भविष्यातील संशोधनाचा आधार म्हणून घेतला जाऊ शकतो. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० भारतातील उच्च शिक्षणाला मोठी झेप देईल अशी अपेक्षा आहे.

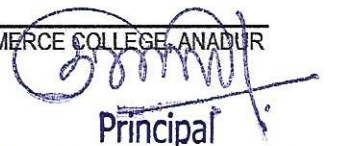
बीजसंज्ञा : NEP २०२०, भारत, उच्च शिक्षण संस्था (HEI), एकूण नोंदणी प्रमाण (GER), रोजगार

प्रस्तावना :

भारत सरकारने (NEP २०२०) जाहीर केलेले नवीन शैक्षणिक धोरण या कोविड-१९ साथीच्या आजारात जगभरातील नकारात्मकतेमध्ये सकारात्मक घडामोडी आणि सकारात्मक घडामोडींचे स्वागत करणारी आहे. पहिले NEP भारताने १९६८ मध्ये लागू केले आणि त्यानंतर १९८६ मध्ये दीर्घ कालावधीनंतर आणि अलीकडील एक २०२० मध्ये राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या नेतृत्वाखाली लागू करण्यात आले. भारताचे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० (NEP २०२०) २९ जुलै २०२० रोजी मंजूर करण्यात आले. शिक्षण प्रणाली सुधारण्याच्या दृष्टीकोनातून आणि प्रगतीशील शिक्षित देशासाठी रोड मॅप तयार करणे. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० चा धोरणात्मक दस्तऐवज तयार करणारी समिती; इस्रोचे माजी प्रमुख के कस्तुरीरंगन यांच्या नेतृत्वाखाली होते.

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० ची पार्श्वभूमी :

आंतरराष्ट्रीय प्रवृत्ती आणि परिस्थिती आधीच भारतीय उच्च शिक्षणावर प्रभाव टाकत आहेत. गेल्या अनेक वर्षांपासून, भारत मोठ्या संख्येने परदेशी विद्यार्थ्यांना आकर्षित करत आहे ज्यात मोठ्या संख्येने अनिवासी भारतीयांचा समावेश आहे; विविध कुशल आणि शैक्षणिक कार्यक्रमांमध्ये सामील होणे. तसेच, अनेक परदेशी विद्यापीठे भारताला त्यांची घरातून न सोडता त्यांच्या पदव्या मिळवण्याची ऑफर देत आहेत (कुगील, पी., २०१७). खाजगी विद्यापीठांमधील अंतर कमी करण्यास सक्षम असलेल्या विद्यापीठ प्रणालींचे उदारीकरण करण्याचा ट्रेंड आहे. कर्खी द्वारे ऑफर केलेल्या कार्यक्रमांच्या स्वरूपामध्ये मोठ्या प्रमाणावर परिवर्तन आणि प्रावीण्य स्तरावरील कौशल्ये आणि क्षमतांचे संपादन केले जाते ज्यांना मोठ्या प्रमाणात सामोरे येणे आवश्यक आहे. रोजगाराच्या

Principal

संधी निर्माण करणाऱ्या पदव्या भविष्यात निवडल्या जाण्याची शक्यता आहे (हिरेमठ, डड, २०२०). या प्रचलित परिस्थितीत, राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० भारतीय शिक्षण व्यवस्थेला जोर देण्यासाठी आणि तिला पुढील स्तरावर नेण्यासाठी आणले आहे.

उद्दीष्टे :

भारत सरकारने नुकत्याच जाहीर केलेल्या छएझ २०२० चा अभ्यास करणे हे प्रस्तुत पेपरचे उद्दिष्ट आहे. संशोधन पद्धती आणि मर्यादा :

हा पेपर राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० चा अभ्यास करण्याचा प्रयत्न आहे आणि हे संशोधन दुय्यम साधनावर आधारित असल्याने काही मर्यादा आहे. साहित्य पुनरावलोकनाद्वारे परिणाम हायलाइट केले जातात आणि शिफारसी केल्या आहेत. हा अभ्यास प्रायोगिक तपासांवर आधारित भविष्यातील संशोधनासाठी आधार म्हणून काम करू शकतो आणि त्याची अंमलबजावणी झाल्यानंतर राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० चे परिणाम शोधू शकतात. तथापि, राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० च्या विविध पैलूंवर पुढील अभ्यासासाठी हे संशोधन आधार म्हणून घेतले जाऊ शकते.

साहित्याची समीक्षा :

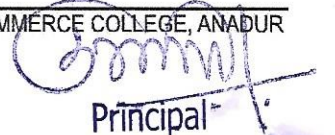
राष्ट्र उभारणीत शिक्षणाची भूमिका भक्कम आहे; शिक्षण देशाचे भविष्य, तेथील लोकांचे भवितव्य ठरवते. राज्याच्या आणि विषयाच्या वाढीच्या आणि विकासाच्या दृष्टीने हा परिणाम टिकाऊ असेल. आजच्या परिस्थितीत शिक्षणाची भूमिका आणि त्याचे महत्त्व दुर्लक्षित करता येणार नाही. स्वातंत्र्यपूर्व आणि स्वातंत्र्योत्तर काळ यांची तुलना केल्यास विस्तार आणि विकास दिसून येतो. ३४ वर्षांनंतर भारत सरकार भारताचा अभ्यास करण्याची पद्धत बदलणार आहे, ही शैक्षणिक धोरणातील तिसरी दुरुस्ती आहे. नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० मध्ये नियोजित अनेक बदल आहेत जे प्रत्यक्षात सर्व भागधारकांवर परिणाम करू शकतात (कल्याणी पवन, २०२०). पुढील दशकांतील आव्हानांचा सामना करण्यासाठी देशाला तयार करणे आणि बहुविद्याशाखीय आणि उदारमतवादी शिक्षणासह भारताला शिक्षणाचे जागतिक केंद्र बनवणे हा या धोरणाचा उद्देश आहे. ऐथल, पीएस इत्यादींनी त्यांच्या पेपरमध्ये नवीन शैक्षणिक धोरणाच्या महत्त्वाच्या पैलूंवर प्रकाश टाकला आणि त्यांची तुलना केली. त्यांना सध्याच्या पारंपारिक शिक्षण प्रणालीसह राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० ने नवकल्पनांना चालना देण्यावर भर दिला आणि भारतीय शिक्षण प्रणालीवर विविध परिणाम अपेक्षित आहेत. त्याच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी फ्रेमवर्क देखील तयार केले आहे. झा, पी. एट अल (२०२०) यांनी नवीन शैक्षणिक धोरण, २०२० च्या उणीवांवर चर्चा केली आहे. सध्याची NEP भारत लागू करणार असलेल्या मालिकेत तिसरे आहे. १९८६ पासून ते तयार करण्यासाठी चौतीस वर्षे लागली. जागतिक दर्जाचे दर्जेदार शिक्षण कसे देता येईल, शिक्षणात समानता कशी आणता येईल आणि खाजगी खेळाडूंचा सहभाग कसा वाढवावा यासाठी या धोरणात अनेक संबंधित बाबी आहेत. सूर्यवंशी, एस. (२०२०) यांनी भारतीय विद्यापीठांमधील शिक्षकांच्या विकासावर भर दिला आहे. चीनी विद्यापीठ मॉडेलवर महाविद्यालय आणि विद्यापीठातील शिक्षकांना त्यांची शिकवण्याची पद्धत ठरवण्यासाठी स्वायत्तता प्रदान केली जावी आणि संशोधन आणि नाविन्यपूर्णतेसाठी समर्थन प्रदान केले जावे यावर त्यात भर देण्यात आला. कुमार, के., एट अल (२०२०) यांच्या मते राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० हे भारतीय शिक्षणासाठी मैलाचा दगड ठरेल. NEP-२०२० प्राथमिक शिक्षणासाठी एक सर्वसमावेशक आराखडा प्रदान करते ज्यामध्ये शिक्षण व्यवसाय आणि तांत्रिक शिक्षण समाविष्ट आहे. यात इंटरनेट-आधारित ई-लीनिंगची तरतूद देखील करण्यात आली आहे. संयुक्त राष्ट्रांच्या शाश्वत उद्दिष्टांनुसार परवडणारी क्षमता, जबाबदारी आणि गुणवत्ता राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण त्रुटींपासून मुक्त नाही; परंतु त्याने जागतिक परिस्थितीमध्ये खोल अंतर्दृष्टी घेतली

आहे. सर्वांसाठी दर्जेदार शिक्षण वाढवण्यासाठी आवश्यक असलेल्या आव्हानांना तोंड देण्यासाठी अत्यंत सावधगिरीने त्याची अंमलबजावणी केली पाहिजे. Deb, P. (२०२०) यांनी राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण (NEP) २०२० मध्ये स्थान मिळविलेल्या अध्यापनातील भारतीय आचार आणि सांस्कृतिक मूल्यांवर चर्चा केली.

आंतरराष्ट्रीय परिस्थिती :

Taina Saarinen (२००८) यांनी सैद्धांतिक आणि पद्धतशीर दृष्टिकोनातून शिक्षण धोरणातील मजकूर आणि प्रवचन विश्लेषण संबोधित केले आहे. धोरणे चर्चात्मक प्रक्रिया आहेत आणि ती सूचना धोरणांवर विवाद करते. पॉलिनी दस्तऐवज माहिती म्हणून वापरले जाऊ शकतात आणि ते सहसा सूचना धोरण विश्लेषणामध्ये पाहिले जाते. परंतु मजकूर विश्लेषणात्मक साधने सातत्याने लागू करणे आवश्यक आहे. बहुतेक तज्ञ सहमत आहेत की सूचना अपेक्षांनुसार असावी जेणेकरून सक्रिय भूमिका स्वीकारता येईल. याने भर्ती करणाऱ्यांच्या अपेक्षा पूर्ण केल्या पाहिजेत आणि भविष्यातील नोकरीच्या कामांसाठी, रोजगाराच्या पद्धतींमध्ये होणारे बदल यासाठी विद्यार्थ्यांना तयार केले पाहिजे. शिक्षणाने समाजात नवनिर्मितीसाठी योगदान दिले पाहिजे (U Teichler, १९९९). Trevor Gale Deborah Tranter (२०११) यांनी ऑस्ट्रेलियन शैक्षणिक धोरणातील सामाजिक न्यायाच्या परंपरा, संकल्पना आणि पद्धतींवर प्रकाश टाकला आहे. हे ब्रॅडली रिच्यूच्या प्रस्तावांनुसार धोरणातील बदल, बाजार विश्लेषणाचे महत्त्व दर्शवते. उच्च शिक्षणात सामाजिक न्याय, समानता आणि सामाजिक समावेशासह विद्यार्थ्यांना सक्षम बनवण्याचे महत्त्व अभ्यासात विश्लेषण केले आहे. ढोपळज्ञशघहीर्हीरीळर शीं रश्र (२०२०) ने जॉर्जियन विद्यापीठांमध्ये ब्रॅड नाव आणि त्याचा प्रभाव तपासला. भयंकर स्पर्धेने जॉर्जियन विद्यापीठांना विद्यार्थी/ग्राहक मिळविण्यासाठी विविध प्रचारात्मक धोरणे वापरण्यास भाग पाडले. तथापि, विद्यापीठाने बाजारातील मागणीचा अचूक अंदाज न वर्तवल्याने त्यांचा प्रयत्न अयशस्वी झाला. या अभ्यासाने ग्राहक किंवा बाजाराच्या मागणीवर आधारित शिक्षण प्रणालीची माहिती दिली. बाजारातील स्पर्धेसह विद्यापीठांच्या ब्रॅड नावावर संपूर्ण इक्विटी परिमाणांचे नियंत्रण आहे की नाही याचाही निष्कर्ष काढला. हे विद्यापीठांना भागीदारी किंवा सह-निर्मितीसाठी प्रोत्साहन देईल, विद्यार्थ्यांना महत्त्वाचा भागधारक मानतील. इनपुट, प्रक्रिया आणि परिणामांच्या सह-निर्मितीवर आधारित एक संकल्पनात्मक मॉडेल तयार केले जाऊ शकते. उच्चश्रळपसशी Jason Lodge (२०१९) ने एक मॉडेल प्रक्षेपित केले जे सह-निर्मिती, सह-उत्पादन आणि ऑपरेशनचे दुहेरी मूल्य हायलाइट करते आणि वेगळे करते. प्रस्तावित शिक्षण मॉडेल गुणवत्तापूर्ण शिक्षण सुनिश्चित करण्यासाठी मार्गदर्शक, संचालक आणि संशोधकांना सुविधा देऊ शकते. चौथ्या वयाच्या अलीकडील प्रवचनाने अनेक समस्यांचे निराकरण केले आहे. औद्योगिक संरचनेत मूलभूत बदल आणि उत्तम शिक्षण प्रणालीची आवश्यकता तांत्रिक क्रांतीसाठी तयार होऊ शकते. त्याची एकूण औद्योगिक रचना, श्रमिक बाजार आणि उत्तम शिक्षण या संदर्भात अनेक आव्हाने आहेत. माहिती निर्मिती आणि प्रतिभा निर्मितीमध्ये सरकार, व्यापार आणि विद्यापीठांच्या भूमिकांमध्ये सुधारणा करण्याची गरज आहे (जिसून कार्ल गुस्ताव जंग, २०१९). आशियातील उच्च शिक्षण पद्धती मोठ्या प्रमाणात सुधारणा आणि आंतरराष्ट्रीयीकरणासाठी गेली आहे.

यामुळे सिंगापूरच्या उच्च शिक्षणामध्ये कॉस्मोपॉलिटन लर्निंग विकसित करण्याच्या संधी निर्माण झाल्या आहेत. कॉस्मोपॉलिटन लर्निंग हे शिक्षणाच्या आंतरराष्ट्रीयीकरणाशी निगडित आहे आणि आंतरराष्ट्रीय विद्यार्थ्यांची ओळख, आकांक्षा आणि जागतिक दृष्टी यांना आकार देण्यात महत्त्वाची भूमिका बजावते. सिंगापूरला आशिया आणि युरोपमधील देशांमधून आंतरराष्ट्रीय विद्यार्थी मिळाले आहेत (हन्ना सून, २०२०). यामध्ये आर्थिक मुक्तीचे जागतिक युग, उच्च शिक्षणाचे आंतरराष्ट्रीयीकरण (IHE) उदयोन्मुख ट्रेंड आहे. अनेक देशांच्या (HE) धोरणांमध्ये परावर्तित केल्याप्रमाणे ही एक मानक प्रथा बनली आहे. २००८-२०१५ या कालावधीसाठी चीन आणि

Principal

ऑस्ट्रेलियामधील आंतरराष्ट्रीय क्ख धोरणांची तुलना करताना; जागतिकीकरण आणि शिक्षणाच्या आंतरराष्ट्रीयीकरणाचा प्रभाव आढळून आला (मिन हॉग, २०१८). उच्च शिक्षणाचे आंतरराष्ट्रीयीकरण (IoHE) राष्ट्रे, त्यांच्या आस्थापना यांच्यात मजबूत संबंध निर्माण करेल आणि प्रदेशांमधील लोकांशी संपर्क मजबूत करेल. परंतु ते राष्ट्रकेंद्रित हितसंबंधांना अनुरूप नसून सांस्कृतिक मूल्यांशी संघर्ष करत असल्याने त्यावर टीका केली जात आहे. हे पूर्व आशियाई देशांच्या (सिंगापूर आणि जपान) शिक्षण व्यवस्थेच्या बाबतीत दिसून येते (जस्टिन एस. सँडर्स, २०१८).

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण - २०२० ची वैशिष्ट्ये:- उच्च शिक्षणासाठी वाव :

भारतात, उच्च शिक्षण (क्ख) एकाधिक नियामक क्ख साठी एकल नियामक म्हणून भारतीय उच्च शिक्षण आयोग (HECI) मध्ये एकत्र केले जाणार आहेत. प्रमाणन प्रतिष्ठान (N-C आणि NB-) बदलले जाणार आहेत आणि एक मजबूत राष्ट्रीय प्रमाणन परिषद (N-C) स्थापन केली जाईल. नॅशनल रिसर्च फाऊंडेशनद्वारे उच्च शिक्षणातील संशोधन आणि नवकल्पना निधीचे समर्थन केले जाईल. छेड ने उच्च शैक्षणिक संस्थांसाठी बहुविद्याशाखीय शिक्षण मॉडेल अनिवार्य केले आहे. या अंतर्ज्ञानांचे कॅम्पस किमान ३००० विद्यार्थी असले पाहिजे. बहु-विद्याशाखीय बनण्यासाठी प्रदान केलेली अंतिम मुदत २०३० आहे आणि २०४० पर्यंत त्यांच्याकडे ३००० विद्यार्थी असणे अपेक्षित आहे. पुढे, या बहु-विद्याशाखीय विद्यापीठांनी संशोधन किंवा अध्यापनावर लक्ष केंद्रित केले पाहिजे आणि त्यापैकी एक विशेष संस्था बनू शकेल. महाविद्यालयांना स्वायत्त होण्याचा आणि त्यांच्या स्वतःच्या पदवी प्रदान करण्याचा पर्याय देण्यात आला आहे किंवा ते विद्यमान विद्यापीठाचा भाग देखील बनू शकतात. छेड सर्व प्रकारच्या शैक्षणिक संस्थांमध्ये विद्यार्थ्यांची नोंदणी कशी वाढवायची याबद्दल देखील बोलते. ऋग्ठ हा भारतातील चिंतेचा विषय आहे; सध्याच्या शैक्षणिक धोरणावर विशेष भर देण्यात आला आहे. छेड सर्वांगीण आणि बहुविद्याशाखीय शिक्षण दृष्टिकोनावर भर देते आणि संशोधनाला आता फक्त णक्ख स्तरावरून प्रोत्साहन दिले जाते. क्रॉस-डिसिप्लिनरी आणि परिणाम आधारित शिक्षणासह विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासावर सध्याचे धोरण ताण. शिक्षणाच्या सर्व स्तरांवर पदवी मिळविण्यात लवचिकता आणि एकाधिक प्रवेश-निर्गमन पर्याय प्रदान करण्यासाठी राष्ट्रीय स्तरावर शैक्षणिक बँक ऑफ क्रेडिटचा प्रस्ताव आहे. ऑनलाइन शिक्षण आणि लायब्ररीचे डिजिटलायझेशन (NEP, २०२०) (१) करण्यासाठी अनेक डिजिटल प्लॅटफॉर्म एकतर सुरू केले जातील किंवा अस्तित्वात असलेले प्लॅटफॉर्म सुधारित केले जातील. सध्याच्या शिक्षक केंद्रित अध्यापन मॉडेलपेक्षा विद्यार्थी केंद्रित अध्यापन आणि शिक्षकांची पद्धत लागू केली जाणार आहे. मूल्यमापन मॉडेल निवडी आधारित ते सक्षमतेवर आधारित बदलले जाईल. मूल्यमापन आणि मूल्यमापन मॉडेल देखील शेवटच्या सेमिस्टर परीक्षा प्रणालीपासून सतत मूल्यमापन प्रणालीमध्ये बदलणार आहे. सर्व क्ख ला कौशल्य शिक्षणावर भर द्यावा लागेल. विद्यार्थ्यांच्या मानसिक तंदुरुस्तीची काळजी घेण्यासाठी त्यांना समुपदेशकांसह समुपदेशन केंद्रांचीही तरतूद असणे आवश्यक आहे. पारंपारिक शिक्षण मोठ्या प्रमाणावर परिवर्तन घडवून आणणार आहे कारण ते यापुढे बाजारपेठेवर चालणार आहे. भारत सरकारने जागतिक दर्जाच्या शैक्षणिक संस्था स्थापन करणे आणि अनेक आंतरराष्ट्रीय विद्यार्थ्यांना आकर्षित करण्याचे उद्दिष्ट ठेवले आहे. पुढे, विद्यार्थ्यांनी परदेशी विद्यापीठांमध्ये पूर्ण केलेल्या अभ्यासक्रमांना महत्त्व दिले जाईल आणि भारतातील समतुल्य मानले जाईल. हे विद्यार्थ्यांना परदेशात पदवी सुरू करण्यासाठी आणि नंतर भारतात पूर्ण करण्यासाठी लवचिकता प्रदान करेल (NEP, २०२०).

खाजगी संस्थांना वाव :

सर्व गैर-सार्वजनिक विद्यापीठांना श्रेणीबद्ध स्वायत्तता देण्याचा प्रस्ताव आहे. ही स्वायत्तता त्यांची मान्यता, संशोधन नवकल्पना आणि दर्जेदार शिक्षण वितरणावर आधारित असेल. त्यांना पारदर्शक आर्थिक व्यवहार करणे देखील आवश्यक असेल. यात कोणतीही आर्थिक अनियमितता नसावी आणि ती तपासण्यासाठी

पूर्वनिर्धारित यंत्रणा बसवावी लागेल. पात्र/गुणवंत विद्यार्थ्यांना प्रत्येक अभ्यासक्रमात फ्री-शिप आणि शिष्यवृत्ती प्रदान करणे खाजगी कएख साठी बंधनकारक असेल. मान्यता प्रक्रियेदरम्यान यावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी यंत्रणा तयार करण्यात आली आहे. संशोधन निधी मंजूर करताना सरकारी आणि खाजगी संस्थांमध्ये कोणताही भेदभाव केला जाणार नाही जो केवळ प्रस्तावांच्या गुणवत्तेवर आधारित असावा. खाजगी कएख मध्ये ३००० विद्यार्थी संख्या असणे आवश्यक आहे अन्यथा; त्यांना बंद करण्यास सांगितले जाईल (NEP, २०२०).

NEP-२०२० चे फायदे :

NEP-२०२० ने भारतातील शैक्षणिक दर्जामधील अंतर भरून काढण्याची अपेक्षा आहे. हे देशातील शिक्षणाचे आंतरराष्ट्रीयीकरण आणि नाविन्यपूर्णतेला चालना देण्यासाठी मदत करेल. NEP २०२० चा मसुदा दस्तऐवज प्रगतीशील आहे आणि सर्व भागधारकांशी सल्लामसलत केल्यानंतर तयार केला गेला आहे. ३ वर्षांच्या वयापासून मुलांचे पद्धतशीर शिक्षण सुरू करण्याचा प्रस्ताव आहे. या धोरणाचा मुख्य फोकस क्षेत्र मनुष्यबळ विकसित करणे, उद्योजकतेला प्रोत्साहन देणे आणि रोजगार निर्मिती करणे हे आहे. हे समानतेच्या तत्त्वावर आधारित आहे, स्वायत्तता प्रदान करते आणि समाजातील दुर्बल घटकांना सक्षम करते. NEP ने HEI च्या प्रगतीसाठी फ्रेमवर्क प्रदान केले. त्यांना प्रवेश, शिक्षक नियुक्ती, आरक्षण कोट्यातून सवलत, संशोधनासाठी पाठिंबा, कर्मचाऱ्यांची छाटणी आणि लेओव्हरसाठी स्वातंत्र्य दिले जाईल. खाजगी संस्था प्रवेश आणि शुल्क निश्चितीसाठी त्यांचे स्वतःचे निकष ठरवू शकतात. सार्वजनिक संस्थांनी या संदर्भात सरकारने दिलेल्या निर्देशांचे पालन करणे आवश्यक आहे. NEP शिक्षणाच्या बहु-अनुशासनात्मक पद्धतीसाठी विहित करते ज्याने कौशल्य निर्मितीवर लक्ष केंद्रित केले पाहिजे आणि विद्यार्थ्यांना रोजगारक्षम बनवले पाहिजे. यात स्वायत्त संस्थांसाठी तरतुदी केल्या आहेत ज्या अंडरग्रेजुएट आणि पोस्ट ग्रेजुएट स्तरावर स्वयं-पदवी प्रदान करतील. शिक्षणाच्या गुणवत्तेवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी, मान्यता आणि क्रमवारी प्रणाली विहित केलेली आहे. सर्व क्षेत्रातील अनेक सल्लागारांचे कौशल्य आणि विचार या प्रस्तावात अंतर्भूत आहेत. NEP २०२० हे २०३० पर्यंत युनायटेड नेशन्सच्या अनुषंगाने शाश्वत विकास उद्दिष्टे (SDG) पूर्ण करण्याच्या दृष्टीकोनातून तयार केले गेले आहे. यात आजीवन शिक्षणावर भर देण्यात आला आहे आणि विद्यार्थ्यांला त्यांच्या कोणत्याही टप्प्यावर पदवी पूर्ण करण्यास सक्षम करण्यासाठी एकाधिक प्रवेश-एक्झिटची तरतूद केली आहे. जीवन RTE अंतर्गत समाजातील सर्व घटकांना शिक्षण दिले जाणे आवश्यक आहे आणि ते समानतेवर आधारित असले पाहिजे आणि जाती किंवा लिंगावर आधारित कोणत्याही प्रकारच्या भेदभावाला वाव नसावा. समाजातील आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल घटकातील विद्यार्थ्यांना आधार देण्यासाठी विशेष तरतूद आहे. उच्च शिक्षण संस्थांमधील अध्यापनाची गुणवत्ता सुधारण्यासाठी शिक्षकांच्या शिक्षण आणि प्रशिक्षणासाठी या सुधारणा सुचवण्यात आल्या आहेत. केवळ विशेष श्रेणीतील संस्थांनाच बी.एड. कार्यक्रम हे सर्व प्राथमिक शालेय शिक्षणासाठी अनिवार्य पात्रता म्हणून केले जाईल. सर्व ग्रंथालये डिजिटल केली जातील. नॅशनल रिसर्च फाउंडेशनच्या निधीद्वारे समर्थित, अंडरग्रेजुएट आणि पोस्ट ग्रेजुएट स्तरावर गहन संशोधनाला चालना देण्याची योजना आहे. व्याख्यात्यांना त्यांचे स्वतःचे वर्ग वितरण, मूल्यमापन आणि संशोधन-नवकल्पना योजना तयार करण्यासाठी स्वायत्तता दिली जाईल. ऑनलाइन डिस्टन्स लर्निंगला उच्च शिक्षणात पदवी प्रदान करण्याची परवानगी देण्यात आली आहे आणि GER वाढवण्यासाठी हे एक प्रभावी साधन असेल अशी अपेक्षा आहे. आता भारतातील विद्यापीठे/संस्था सर्व प्रकारच्या शैक्षणिक आणि संशोधन सहकार्यासाठी परदेशी विद्यापीठांशी मुक्तपणे करार करू शकतात. २०००० कोटी रुपयांच्या प्रारंभिक भांडवलासह राष्ट्रीय संशोधन प्रतिष्ठान स्थापन करण्याचा प्रस्ताव आहे. या संस्थेला सर्व सार्वजनिक आणि खाजगी संस्थांना (NEP, २०२०) (२) निधी सहाय्य प्रदान करण्याचे आदेश देण्यात आले आहेत.

Principal

NEP चे दोष:-

दस्तऐवजातून दिसून येणारे भारत म्हणजे शिक्षणाच्या खाजगीकरणाला जोर देण्यासाठी हे सूत्र तयार केलेले दिसते. इतरांपैकी ते शीर्ष १०० परदेशी महाविद्यालयांना त्यांची दुकाने भारतात उघडण्यास प्रोत्साहित करण्याविषयी बोलतात. हे शिक्षणाचे कारण पुढे करणे आहे की नफेखोरीला चालना देणे हा वादाचा मुद्दा आहे. NEP २०२० मध्ये अधिक पारदर्शकतेची गरज आहे आणि विशेषतः फी रचनेच्या संदर्भात ते बोलत असले तरी ते खाजगी महाविद्यालयांद्वारे कॅपिटेशन फीच्या वाढत्या आजाराला कसे सामोरे जावे याबद्दल कोणताही रोड मॅप दर्शवत नाही जे मुख्यतः शक्तिशाली राजकारणी आणि धार्मिक गट चालवतात. त्यामुळे सर्वांसाठी शिक्षण हे दूरचे स्वप्न राहिले. NEP २०२० विशेषतः उपेक्षित आणि वंचित घटकांसाठी शिक्षणाचा अधिकार कसा कार्यान्वित आणि सुनिश्चित करायचा हे सांगत नाही NEP (२०२०).

निष्कर्ष आणि त्याची चर्चा :

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण-२०२० ने भारतीय परंपरा, संस्कृती, मूल्ये यांचे पुरातन मूलतत्त्व ठेऊन प्रगतीशील शिक्षणाचा एक रोडमॅप तयार केला आहे, ज्यामुळे भविष्याची दृष्टी असलेल्या नवीन देशाची उभारणी केली जाईल. भारताला प्राचीन काळापासून शिक्षणासह समृद्ध ऐतिहासिक वारसा लाभला आहे. NEP २०२० सर्व क्षेत्रातील भागधारकांशी विस्तृत चर्चा केल्यानंतर तयार करण्यात आला आहे. रोजगार निर्मितीसाठी बहु-अनुशासनात्मक कौशल्य आधारित शिक्षण प्रदान करण्याचे उद्दिष्ट आहे; २०३० पर्यंत सर्व प्रकारच्या शैक्षणिक संस्थांमध्ये विद्यार्थ्यांची नोंदणी वाढवण्याचे उद्दिष्ट आहे. यासाठी सध्याच्या पारंपारिक शिक्षण पद्धतीत मोठ्या प्रमाणात बदल करणे आवश्यक आहे. म्हणून, प्रत्येक स्टेकहोल्डरची सर्व स्तरावर जबाबदारी ओळखणे देखील आवश्यक आहे. NEP २०२० एडी मार्क (२०१३) नुसार आहे; ज्यामध्ये ग्राहक केंद्रित शिक्षणाच्या तत्त्वज्ञानावर चर्चा केली गेली. ग्राहक केंद्रित किंवा बाजारावर आधारित शिक्षण व्यवस्थेवर टीकाकारही आहेत. अशा पद्धतीमुळे शिक्षणाचे सार नष्ट होईल असा त्यांचा युक्तिवाद आहे आणि त्यांनी त्यात नैतिक, नैतिक, सांस्कृतिक मुद्द्यांवर चर्चा केली. विद्यार्थ्यांकडून अवाजवी मागण्या असू शकतात परंतु त्यांनी विद्यार्थ्यांच्या समाधानाचे महत्त्व ओळखले आहे. उदारमतवादी आणि प्रगतीशील शिक्षण धोरणामध्ये अर्थपूर्ण संशोधन आणि नवकल्पना समाविष्ट करणे आवश्यक आहे, जे शिक्षणाची गुणवत्ता वाढवू शकते. मूल्यांची सह-निर्मिती ही विद्यार्थ्यांच्या शिकण्याच्या धारणेला अतिरिक्त प्रेरणा देईल. उद्योजकता, नावीन्य, संशोधन आणि मूल्यवर्धित अध्यापन-शिक्षण प्रक्रिया (Kjersti Karijord Sm7rvik could Kristin Vespestad, २०२०) या सिद्धांतांना जोडून दर्जेदार आणि अधिक चांगले विक्री शिक्षण तयार केले जाऊ शकते. अखेरीस शिक्षण आणि रोजगाराच्या संधी जोडल्या जाऊव्याशतकाच्यात्यामुळे कौशल्य वाढ हा शिक्षण क्षेत्रातील चर्चेचा कळीचा मुद्दा होता. या सर्व गोष्टींचा गांभीर्याने विचार करून NEP २०२० ने पदवीधरांच्या नोकरीच्या संधींना खूप महत्त्व दिले आहे. संभाषण कौशल्य, आयटी कौशल्ये, परदेशी भाषा आणि व्यक्तिमत्त्वाचा सर्वांगीण विकास यावर अधिक लक्ष केंद्रित केले आहे. वाढत्या जागतिकीकरण आणि आंतरराष्ट्रीयीकरणासाठी विद्यार्थ्यांना तयार करण्यासाठी कोणतेही ठोस धोरण बोलके असले पाहिजे. हे केवळ वर्ग खोल्यांच्या चार भिंतींच्या पलीकडे अध्यापन-शिक्षणातूनच साध्य होऊ शकते (U Teichler, १९९९). छएझ २०२० मध्ये ट्रेवर गेल आणि डेबोरा ट्रॅटर (२०११) यांनी केलेल्या अभ्यासानुसार वंचितांच्या सक्षमीकरणावर, सामाजिक न्यायावर आणि कोणताही भेदभाव न करण्यावर भर दिला आहे. युनिव्हर्सिटी ब्रँड इक्विटी हा एक महत्त्वाचा परिमाण आहे ज्यामध्ये दोन प्रकार आहेत- कोर आणि पडताळणी (टोर्निक खोशतरिया, एट अल., २०२०). NEP २०२० मध्ये शाळेला कलंकित करण्यासाठी आवश्यक असलेले हे घटक देखील समाविष्ट केले आहेत.

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० पूर्वीच्या जुन्या पद्धतीच्या शिक्षण पद्धतीत सर्वसमावेशक सुधारणा करण्यात महत्त्वाची भूमिका बजावेल. NEP २०२० गुणवत्ता, स्वायत्तता, दायित्व, निष्पक्षता, आर्थिक, सर्वांगीण, बहुविद्याशाखीय दृष्टिकोन या संकल्पनांवर आधारित आहे. यामुळे ते देशभरातील रोजगार आणि शैक्षणिक परिस्थितीत नवीन बदल आणेल. (नॅन्सी ठाकूर आणि इतर, २०२१).

निष्कर्ष :

NEP २०२० चे उद्दिष्ट भारतातील उच्च शिक्षणात सुधारणा करण्याचे आहे. यामध्ये आंतरराष्ट्रीय समुदायांच्या सहकार्याचा उपयोग केला जाईल आणि त्यांच्या अनुभवांचा उपयोग केला जाईल. शिवाय, NEP २०२० अंतर्गत भारतीय विद्यापीठे आणि महाविद्यालयांमध्ये दिले जाणारे उच्च शिक्षण हे कोविड-नंतरच्या नवीन सामान्य शिक्षणाच्या गरजेनुसार खडबडू अंतर्भूत करेल. कालबाह्य शिक्षणपद्धती चालू ठेवणे अर्थहीन झाले आहे. भारत सरकारकडून कुशल मनुष्यबळ मिळविण्याच्या जागतिक मागणीला आत्मसात करून उच्च शिक्षणाच्या अभ्यासक्रमात बरेच बदल करावे लागतील. अशा प्रकारे, NEP २०२० ची अंमलबजावणी हे मोठे आव्हान असेल. धोरण क्रांतिकारी आणि नाविन्यपूर्ण बदल सादर करण्यास बांधील आहे. उच्च शैक्षणिक संस्था (कएख) सध्याच्या अनेक नियामकांच्या राजवटीत एका नियामकाच्या कक्षेत येतील. शैक्षणिक वितरणाचे स्वातंत्र्य, संशोधनाची व्याप्ती आणि नवोपक्रमावर भर देण्यासाठी स्वायत्ततेचे उदार वातावरण असेल. परदेशी विद्यापीठांना त्यांचे कॅम्पस भारतात सुरू करण्याची संधी असेल आणि भारतीय विद्यापीठांना परदेशात त्यांचे कॅम्पस सुरू करण्यात कोणतीही अडचण येणार नाही. छएझ २०२० भारतातील कौशल्याला मोठा जोर देईल कारण ते विद्यार्थ्यांना अनेक प्रवेश आणि बाहेर पडण्याचा पर्याय उपलब्ध करून देईल आणि नोकरीसाठी ब्रेक घेतल्यानंतर त्यांचे उच्च शिक्षण घेऊ शकेल. एकंदरीत, NEP २०२० हे सध्याच्या सामाजिक-आर्थिक परिदृश्यावर आणि भविष्यातील आव्हानांना तोंड देण्याच्या संभाव्यतेवर ठाम आकलन असलेला एक अतिशय प्रगतीशील दस्तऐवज आहे. बरं, कोणत्याही धोरणाची योग्य प्रकारे अंमलबजावणी झाली नाही तर त्याचे फळ मिळत नाही. हा प्रस्ताव सुविचार आणि भारतीय शैक्षणिक व्यवस्थेची पुनर्रचना करण्याचा खरा प्रयत्न असल्याचे दिसते. हे धोरण कौशल्य आणि रोजगार निर्मितीसाठी कएख मध्ये व्यावसायिक शिक्षणाच्या एकत्रीकरणावर प्रकाश टाकते. NEP २०२० ने भारत २.० साठी टोस रोडमॅप तयार केला आहे आणि त्याची योग्य अंमलबजावणी केली तर असा निष्कर्ष काढणे चुकीचे ठरणार नाही; त्यानंतर २०३० पर्यंत भारताला शिक्षणाचे जागतिक केंद्र बनवण्यासाठी सर्व काही मिळाले आहे.

संदर्भ :

- 1) Aithal, P. S. & Aithal, Shubhrajyotsna (2020). Implementation Strategies of Higher Education Part of National Education Policy 2020 of India towards Achieving its Objectives. International Journal of Management, Technology, and Social Sciences (IJMTS), 5(2), 283- 325.
- 2) Aithal, P. S., & Aithal, S. (2020). Analysis of the Indian National Education Policy 2020 towards Achieving its Objectives. International Journal of Management, Technology, and Social Sciences (IJMTS), 5(2), 19-41.
- 3) Deb, P. (2020). Vision for Foreign Universities in the National Education Policy 2020: A Critique. Rajiv Gandhi Institute for Contemporary Studies, 1-29. <https://www.rgics.org/wpcontent/uploads/Foreign-Universitiesin-India-Palash-Deb>.
- 4) Eddie Mark (2013) Student satisfaction and the customer focus in higher education, Journal of Higher Education Policy and Management, 35:1, 2-10,
- 5) Jha, P., & Parvati, P. (2020). National Education Policy, 2020. (2020). Governance at Banks, Economic & Political Weekly, 55(34), 14-17.
- 6) Jisun Jung (2020). The fourth industrial revolution, knowledge production and higher education in South

- Korea, Journal of Higher Education Policy and Management, 42:2, 134-156.
- 7) Justin S. Sanders (2019) National internationalisation of higher education policy in Singapore and Japan: context and competition, Compare: A Journal of Comparative and International Education, 49:3, 413-429,
 - 8) Hannah Soong (2020) Singapore international education hub and its dilemmas: the challenges and makings for cosmopolitan learning, Asia Pacific Journal of Education, 40:1, 112-125.
 - 9) Hiremath, S. S. (2020). Education In India: Impact of Globalisation And ICT. Blue Diamond Publishing.
 - 10) KjerstiKarijordSmørvik& May Kristin Vespestad (2020) Bridging marketing and higher education: resource integration, co-creation and student learning, Journal of Marketing for Higher Education, 30:2, 256-270,
 - 11) Kugiel, P. (2017). India's soft power: A new foreign policy strategy. Taylor & Francis.
 - 12) Min Hong (2020) A comparative study of the internationalization of higher education policy in Australia and China(2008–2015), Studies in Higher Education, 45:4, 768-779.
 - 13) Mollie Dollinger& Jason Lodge (2020) Student-staff co-creation in higher education: an evidence-informed model to support future design and implementation, Journal of Higher Education Policy and Management, 42:5, 532-546.
 - 14) NancyThakur, DeepikaBajwan and Jithin Thomas Parel (2021). A Review of National educational Policy 2020 and Professional Education, International Journal of All Research Education and Scientific Methods (IJARESM), 9 (1).1885-1886.

Principal

Jawahar Arts, Science & Commerce College,
Andur Tal. Tuljapur Dist, Osmanabad